

สาระสำคัญและข้อสังเกตบางประการ ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณา คดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559

The Essentials and Viewpoints According to Human Trafficking Criminal Procedure Act 2016

เชษฐ รัชดาพรธนาธิกุล*
กฤษฎา แสงเจริญทรัพย์**

■ บทคัดย่อ

ปัญหาการค้ามนุษย์ยังคงเป็นปัญหาสำคัญของประเทศไทย ซึ่งแม้ว่าจะได้รับการเลื่อนลำดับการจัดการปัญหาการค้ามนุษย์โดยกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาให้มาอยู่ในกลุ่มประเทศบัญชีที่ 2 ที่ต้องจับตามอง แล้วก็ตาม รัฐบาลไทยก็ยังคงมุ่งมั่นต่อการแก้ปัญหาดังกล่าว จึงได้ประกาศใช้ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559 อันจะส่งผลดีต่อเศรษฐกิจ สังคม และภาพลักษณ์ของประเทศไทย อย่างไรก็ตามเนื่องจากกฎหมายดังกล่าว มีลักษณะสำคัญบางประการที่แตกต่างไปจากกฎหมายวิธีพิจารณาคดีอื่น ดังนั้นการทำความเข้าใจกฎหมายฉบับนี้จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่ง

■ Abstract

Human trafficking is still an important problem in Thailand. Although, in 2016, Thailand has been upgraded to Tier 2 watch-list by

* รองศาสตราจารย์ สาขาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ประจำคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

** อาจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

Department of State of the United States of America, the Thai government has a strong determination to solve the problem, leading to the promulgation of the Human Trafficking Criminal Procedure Act. This would have positive effects on the economy and the image of the country. However, as the law is significantly different from other procedural laws in many aspects, therefore, it is important to understand the law.

■ บทนำ

เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2559 กระทรวงการต่างประเทศของประเทศไทยได้เผยแพร่รายงานประจำปีเรื่อง สถานการณ์การค้ามนุษย์ประจำปี 2559 (Trafficking in Persons Report 2016 : TIP Report 2016) โดยเลื่อนอันดับการค้ามนุษย์ของประเทศไทยจากบัญชีกลุ่ม 3 (Tier 3) มาอยู่ในกลุ่มบัญชี 2 ซึ่งต้องจับตา (Tier 2 Watch List) โดยได้กล่าวถึงเหตุผลของการเลื่อนลำดับดังกล่าวในคำแถลงเรื่องรายงานการค้ามนุษย์ประจำปี พ.ศ. 2559 ตอนหนึ่งว่า รัฐบาลไทยได้ดำเนินการความพยายามอย่างมีนัยสำคัญในการจัดการการค้ามนุษย์ในช่วงเวลาของการทำรายงานการจัดอันดับ หากแต่การดำเนินการดังกล่าวยังไม่เป็นไปตามมาตรฐานขั้นต่ำสุด (U.S. Embassy Bangkok, 2016) ซึ่งความพยายามของรัฐบาลไทยในการกำหนดมาตรการในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์อย่างเป็นรูปธรรมประการหนึ่งก็คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์

พ.ศ. 2559 ขึ้น โดยกำหนดให้มีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2559 (ราชกิจจานุเบกษา, 2559) ซึ่งเหตุผลในการประกาศใช้กฎหมายฉบับดังกล่าวปรากฏตามหมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติที่ว่า การค้ามนุษย์เป็นปัญหาที่กระทบต่อสิทธิมนุษยชน เป็นอันตรายต่อเสถียรภาพความมั่นคงทางสังคม และการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศหากไม่ได้รับการแก้ไขโดยเร่งด่วน นอกจากจะส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และความมั่นคงของรัฐแล้วยังส่งผลกระทบต่ออย่างกว้างขวางทั้งในระดับภูมิภาคและระหว่างประเทศอีกด้วย ดังนั้น เพื่อให้การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและคืบคลานที่เกี่ยวข้อทั้งหลายได้รับการพิจารณาพิพากษาอย่างรวดเร็วและเป็นธรรม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการแก้ไขกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ขึ้น

คณะผู้เขียนมีความเห็นด้วยกับการประกาศใช้กฎหมายวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ขึ้นเป็นการเฉพาะแยกออกมาต่างหากจากการพิจารณาคดีแพ่งหรือคดีอาญาทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาการค้ามนุษย์ (Human trafficking) เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่มีความสำคัญรวมถึงมีรูปแบบของการกระทำความผิดที่มีความซับซ้อน (เช่น รัชดาพรธนาธิกุล และกฤษฎา แสงเจริญทรัพย์, 2558) รวมถึงส่งผลกระทบต่อหลายภาคส่วนของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นทางด้านเศรษฐกิจและภาพลักษณ์ของประเทศไทยในสายตาของชาวต่างชาติ ดังนั้นการนำรูปแบบของการดำเนินกระบวนการวิธีพิจารณาปกติในคดีสามัญทั่วไปมาใช้บังคับจึงอาจมีความไม่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามเนื่องจากกฎหมายดังกล่าวเป็นกฎหมายใหม่ และมีความแตกต่างกับกฎหมายวิธีสบัญญัติเดิมของประเทศไทยสองฉบับในข้อที่เป็นสาระสำคัญหลายประการ ดังนั้นคณะผู้เขียนจึงเห็นควรศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงสาระสำคัญรวมถึงมีการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นในบางประการถึงปัญหาและข้อขัดข้องอันอาจเกิดขึ้นจากการประกาศใช้บทบัญญัติของกฎหมายฉบับดังกล่าว โดยบทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอข้อมูล และข้อค้นพบพื้นฐาน อันจะนำไปสู่การศึกษาวิเคราะห์โดยละเอียดในอนาคต ทั้งนี้เพื่อให้การแก้ไขปัญหาคำมณูษย์ของประเทศไทย เป็นไปอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพต่อไป

■ ความหมายและขอบเขตของคดีคำมณูษย์

ตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการคำมณูษย์ พ.ศ. 2551 มิได้มีการให้คำนิยามความหมายของคำว่าคำมณูษย์ไว้โดยเฉพาะแต่อย่างใด การจะตีความว่าการกระทำใดที่จะมีลักษณะเป็นการคำมณูษย์หรือไม่นั้น จึงจำเป็นต้องอาศัยบทบัญญัติในมาตรา 4 ประกอบบทบัญญัติในมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวในการวินิจฉัย (เชษฐ รัชดาพรธนาธิกุล และกฤษฎา แสงเจริญทรัพย์, 2556) ดังนั้นในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีคำมณูษย์ พ.ศ. 2559 จึงได้มีการกำหนดความหมายและขอบเขตของคดีที่มีลักษณะเป็นคดีคำมณูษย์เอาไว้ใน มาตรา 3 ตอนต้น ซึ่งมีสาระสำคัญว่า “คดีคำมณูษย์” หมายความว่า คดีที่มีข้อหาความผิดตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและ

ปราบปรามการคำมณูษย์ ไม่ว่าจะมิข้อหาความผิดอื่นรวมอยู่ด้วยหรือไม่ก็ตาม

จากหลักกฎหมายดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีคำมณูษย์ พ.ศ. 2559 ได้กำหนดขอบเขตของคดีที่มีลักษณะเป็นคดีคำมณูษย์ซึ่งต้องอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายฉบับดังกล่าวไว้อย่างค่อนข้างกว้างขวาง โดยแบ่งลักษณะของคดีที่เป็นการคำมณูษย์ออกเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ

1) คดีที่มีข้อหาความผิดตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการคำมณูษย์โดยตรงตามที่มีบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการคำมณูษย์ พ.ศ. 2551

2) คดีที่มีข้อหาความผิดอื่นที่มีเนื้อหาข้อเท็จจริงในคดีที่เกี่ยวข้องหรือเกี่ยวเนื่องกับการกระทำที่มีข้อหาความผิดตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการคำมณูษย์

คณะผู้เขียนมีความเห็นว่า การบัญญัติกฎหมายในลักษณะเช่นนี้เป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความตระหนักของภาครัฐในการให้ความสำคัญต่อปัญหาการคำมณูษย์ที่โดยสภาพของการกระทำผิดนั้นเองที่มักจะมีการกระทำความผิดในลักษณะอื่นรวมอยู่ด้วย จึงนับว่าเป็นการขยายขอบเขตในการพิจารณาคดีที่มีลักษณะการกระทำที่เป็นการคำมณูษย์ให้มีความกว้างขวางและครอบคลุมมากขึ้น อย่างไรก็ตามก็ยังมีข้อควรระวังประการหนึ่งจากการบัญญัติกฎหมายในลักษณะเช่นนี้คือ แม้ว่าในด้านหนึ่งการขยายขอบเขตของการกระทำอันเป็นการคำมณูษย์นั้นจะเป็นสิ่งที่ถูกต้องและสอดคล้องกับลักษณะตามธรรมชาติของการกระทำ ความผิดดังกล่าวก็ตาม แต่หากว่ามีการขยายขอบเขตของคดีที่มีลักษณะเป็นการคำมณูษย์ให้

กว้างขวางมากขึ้นโดยไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนเพียงพอต่อการนำมาช่วยวินิจฉัยคัดกรองคดีที่มีลักษณะเป็นการค้ามนุษย์แล้ว ก็อาจจะนำไปสู่ปัญหาการใช้กฎหมายวิธีพิจารณาความผิดฉบับในบางกรณีได้ด้วยเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในกรณีที่จำเลยเป็นผู้กระทำความผิดในความผิดฐานหลบหนีเข้าประเทศ แต่ไม่ว่าจะด้วยเหตุใดก็ตาม จำเลยกลับถูกฟ้องร้องดำเนินคดีเป็นคดีค้ามนุษย์ ซึ่งลักษณะหรือทิศทางของการดำเนินคดีก็จะมีผลแตกต่างกันดังนั้นกระบวนการในการคัดกรองลักษณะของคดีที่มีลักษณะเป็นการค้ามนุษย์ จึงเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญและต้องได้รับความตระหนักถึงโดยต้องเป็นการทำงานในลักษณะที่เป็นการบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องดังกล่าว เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องร่วมกัน

■ คดีที่ไม่อยู่ภายใต้บังคับของพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559

นอกจากพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559 จะได้กล่าวถึงลักษณะของคดีที่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายฉบับดังกล่าวแล้วยังได้มีการกำหนดถึงลักษณะของคดีบางประเภทที่ไม่ต้องนำวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์มาใช้บังคับอีกด้วย โดยแบ่งลักษณะของคดีที่ไม่อยู่ภายใต้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559 ออกเป็น 2 ประเภทคดี กล่าวคือ

1. คดีที่อยู่ในอำนาจของศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติ

มิชอบตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 3 (1)

2. คดีที่อยู่ในอำนาจของศาลเยาวชนและครอบครัวตามกฎหมายว่าด้วยศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 3 (2)

นอกจากนี้ยังได้มีการกำหนดห้ามมิให้ศาลดังต่อไปนี้ รับคดีที่มีข้อหาความผิดตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไว้พิจารณาพิพากษาอีกด้วยตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 5 กล่าวคือ

1) ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ

2) ศาลล้มละลายตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลล้มละลายและวิธีพิจารณาคดีล้มละลาย

อย่างไรก็ดีในเรื่องนี้มีข้อสังเกตของคณะผู้เขียนว่า การที่กฎหมายกำหนดให้คดีที่อยู่ในอำนาจของศาลเยาวชนและครอบครัวไม่ถือว่าเป็นคดีค้ามนุษย์ภายใต้ความหมายของพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559 ทั้งที่โดยสภาพความเป็นจริงแล้วเด็กและเยาวชนมักจะตกเป็นกลุ่มเป้าหมายของการตกเป็นเหยื่อจากการค้ามนุษย์ในลำดับต้น ๆ อีกทั้งการกระทำอันเป็นการค้ามนุษย์นั้น ก็น่าถือได้ว่าเป็นการละเมิดต่อสวัสดิภาพของเด็กตามที่มีการบัญญัติให้ความคุ้มครองไว้ในมาตรา 10 (4) ประกอบมาตรา 4 ของพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ซึ่งหากจะพิจารณาว่ากระบวนการดำเนินการพิจารณา

คดีเยาวชนเป็นคดีที่มีลักษณะพิเศษมากกว่าคดีทั่วไป เนื่องจากเด็กและเยาวชนถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มเปราะบาง (Vulnerable) ทางสังคม อาจจะไม่เหมาะสมนักหากจะนำกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญากรรมมาใช้บังคับแก่กรณีโดยตรง ทางคณะผู้เขียนจึงเห็นควรเสนอว่าควรมีการเปิดช่องไว้ในกฎหมายให้มีการนำกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญากรรมไปใช้ในการพิจารณาตัดสินของศาลเยาวชนและครอบครัวด้วย โดยอนุโลม ทั้งนี้เนื่องจากคณะผู้เขียนเห็นว่าลักษณะของคดีทั้งสองประเภทมีลักษณะที่เป็นคดีพิเศษด้วยกันทั้งคู่ แต่ข้อเท็จจริงหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ก็คือการที่เด็กและเยาวชนที่มักจะตกเป็นเหยื่อจากการค้ามนุษย์เสมอเช่นกัน

■ การนำวิธีพิจารณาความอาชญากรรมไปใช้แก่การพิจารณาพิพากษาคดีค้ามนุษย์ในศาลทหาร

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาชญากรรม พ.ศ. 2559 เป็นกฎหมายที่มีลักษณะพิเศษกว่ากฎหมายวิธีสบัญญัติทั่วไปตรงที่ได้มีการกำหนดให้นำเอาบทบัญญัติในเรื่องของวิธีพิจารณาความอาชญากรรมไปใช้บังคับแก่การพิจารณาพิพากษาคดีค้ามนุษย์ในศาลทหารด้วย ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาการค้ามนุษย์ในประเทศไทยที่ผ่านมามักจะอยู่ในรูปแบบของการกระทำที่เป็นขบวนการ ซึ่งในบางครั้งก็พบว่ามีการใช้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เป็นทหารบางรายเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำความผิดอยู่ด้วย ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขและป้องกัน พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาชญากรรม พ.ศ. 2559 จึงได้มีการกล่าวถึงในเรื่องดังกล่าวไว้ในมาตรา 4 ว่าให้นำบทบัญญัติ

มาตรา 8 ซึ่งเป็นบทบัญญัติทั่วไปในการพิจารณาความอาชญากรรมไปใช้บังคับแก่การพิจารณาพิพากษาคดีค้ามนุษย์ในศาลทหารด้วย โดยมีข้อกำหนดพิเศษเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

1. การดำเนินการเกี่ยวกับค่าสินไหมทดแทนและค่าเสียหายเพื่อการลงโทษ (punitive damages) ตามมาตรา 13 มาตรา 14 และมาตรา 15 ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยธรรมนูญศาลทหาร

2. การจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่ศาลทหารตั้งให้แก้จำเลยตามมาตรา 24 ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยธรรมนูญศาลทหาร

3. การจ่ายค่าป่วยการ ค่าพาหนะเดินทาง ค่าเช่าที่พัก และค่าใช้จ่ายอื่นแก่บุคคลตามมาตรา 32 ให้เป็นไปตามระเบียบที่กระทรวงกลาโหมกำหนดโดยความเห็นชอบของกระทรวงการคลัง

4. การอุทธรณ์และฎีกาในศาลทหารให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยธรรมนูญศาลทหาร

5. ให้คำว่า “พนักงานอัยการ” หมายความว่ารวมถึงอัยการทหารตามกฎหมายว่าด้วยธรรมนูญศาลทหาร

นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้ที่ประชุมใหญ่ตุลาการพระธรรมนูญในศาลทหารสูงสุดมีอำนาจในการออกระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินคดีเพื่อให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ หรือเพื่อให้การพิจารณาพิพากษาคดีของศาลทหารเป็นไปด้วยความสะดวกรวดเร็ว เป็นธรรมและมีประสิทธิภาพ เท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับพระราชบัญญัตินี้ และเมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้ ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 4 วรรค 2

■ การพิจารณาว่าคดีใดเป็นคดี คำนุश्यหรือไม่

ในกรณีที่ปัญหาว่าคดีใดเป็นคดีคำนุश्यหรือไม่นั้น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีคำนุश्य พ.ศ. 2559 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาไว้ ดังต่อไปนี้

1. ให้ประธานศาลอุทธรณ์เป็นผู้มีอำนาจในการวินิจฉัยโดยคำวินิจฉัยของประธานศาลอุทธรณ์ให้เป็นที่สุดแต่ทั้งนี้ไม่กระทบถึงกระบวนการพิจารณาใด ๆ ที่ได้กระทำไปก่อนที่จะมีคำวินิจฉัยนั้น ตามที่ได้มีการบัญญัติไว้ในมาตรา 6 วรรค 1

2. การขอให้ประธานศาลอุทธรณ์วินิจฉัยปัญหาดังกล่าวนั้นกฎหมายได้กำหนดระยะเวลาเอาไว้ว่าจะต้องกระทำอย่างช้าในวันตรวจพยานหลักฐานหรือในวันสืบพยานกรณีที่ไม่มีการตรวจพยานหลักฐานหากพ้นกำหนดเวลาดังกล่าวแล้วห้ามมิให้มีการขอให้วินิจฉัยปัญหาดังกล่าวอีกโดยเมื่อได้รับคำขอจากศาลชั้นต้นแล้วให้ประธานศาลอุทธรณ์มีคำวินิจฉัยและแจ้งผลไปยังศาลชั้นต้นโดยเร็วทั้งนี้ตามที่ได้มีบัญญัติไว้ในมาตรา 6 วรรค 2

3. การดำเนินการใด ๆ ระหว่างศาลชั้นต้นกับศาลอุทธรณ์ในเรื่องดังกล่าว กฎหมายอนุญาตให้ดำเนินการโดยทางโทรสารหรือสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศอื่นใดก็ได้เพื่อให้การดำเนินคดีเป็นไปด้วยความรวดเร็วตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 6 วรรค 3

■ บททั่วไปในการพิจารณาคดี

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าคดีคำนุश्यนั้นเป็นคดี

ที่มีความซับซ้อนและยุ่งยาก รวมถึงมีความทับซ้อนกันของกฎหมายที่เกี่ยวข้องหลายฉบับ ซึ่งการใช้วิธีพิจารณาคดีเช่นเดียวกับคดีสามัญทั่วไปอาจจะเกิดความไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ดังนั้น ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีคำนุश्य พ.ศ. 2559 จึงได้มีการกำหนดรูปแบบในการพิจารณาคดีเป็นพิเศษ ดังที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

1. การนำระบบไต่สวนมาใช้ในการพิจารณา

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีคำนุश्य พ.ศ. 2559 ได้กำหนดให้ใช้วิธีพิจารณาในระบบไต่สวนในการพิจารณาคดีคำนุश्य ซึ่งแตกต่างไปจากกฎหมายวิธีพิจารณาความอื่นในศาลยุติธรรมของประเทศไทยซึ่งใช้ระบบกล่าวหาและกำหนดให้ศาลต้องดำเนินคดีให้เป็นไปโดยรวดเร็วตามที่กำหนดในพระราชบัญญัตินี้ และข้อบังคับของประธานศาลฎีกา อย่างไรก็ตามในกรณีที่ไม่มีบทบัญญัติและข้อบังคับดังกล่าวกฎหมายก็ได้กำหนดให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งหรือกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง มาใช้บังคับเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับบทบัญญัติตามพระราชบัญญัตินี้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8 วรรคหนึ่ง

นอกจากนี้ในคดีคำนุश्यใดที่มีข้อหาความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดตามกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาคดียาเสพติดรวมอยู่ด้วยนั้นก็ได้อำหนดให้นำบทบัญญัติตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีคำนุश्य พ.ศ. 2559 มาใช้บังคับแก่ข้อหาความผิดนั้นเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับบทบัญญัติตามพระราชบัญญัตินี้เช่นกัน ทั้งนี้

ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8 วรรคสอง

การที่พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีความ พ.ศ. 2559 ได้กำหนดให้นำวิธีการพิจารณาคดีในระบบไต่สวนมาใช้บังคับกับการดำเนินคดีความผิดฐานค้ามนุษย์นั้น ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนรูปแบบในการพิจารณาคดีของศาลยุติธรรมไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง ซึ่งการพิจารณาคดีในระบบไต่สวนของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นระบบการพิจารณาคดีในศาลปกครองเท่านั้น โดยเหตุผลในการเปลี่ยนรูปแบบของการดำเนินคดีของศาลในลักษณะดังกล่าวก็เนื่องมาจากกฎหมายมีวัตถุประสงค์ในการให้อำนาจแก่ศาลในการค้นหาข้อความจริงในคดีค้ามนุษย์เพื่อให้เกิดความกระจ่างแก่คดี มากกว่าที่จะกำหนดให้เป็นหน้าที่ของโจทก์และจำเลยในการนำสืบ แต่เพียงอย่างเดียวเหมือนเช่นอย่างรูปแบบการพิจารณาคดีในศาลยุติธรรมทั่วไป

อย่างไรก็ดีคณะผู้เขียนมีข้อสังเกตในเรื่องของการนำระบบไต่สวนมาใช้บังคับในคดีความผิดที่มีลักษณะเป็นการค้ามนุษย์อยู่บ้าง กล่าวคือ แม้ว่ากฎหมายจะได้มีการกำหนดให้นำรูปแบบการพิจารณาคดีในระบบไต่สวนมาใช้บังคับแก่กรณีเป็นหลัก แต่ขณะเดียวกันก็ได้มีการบัญญัติในลักษณะที่เป็นการเปิดช่องให้นำกฎหมายวิธีพิจารณาคดีแพ่ง หรือกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา รวมถึงกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงมาใช้บังคับด้วย โดยจำกัดให้นำมาใช้เพียงเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับบทบัญญัติในกฎหมายฉบับนี้ และเฉพาะในกรณีที่ไม่มีบทบัญญัติ หรือข้อบังคับของประธานศาลฎีกา มาปรับใช้กับคดีโดยตรงเท่านั้น ซึ่งกรณีดังกล่าว คณะผู้เขียนเห็นว่าเหตุผลที่ผู้ร่างกฎหมาย

กำหนดไว้เช่นนี้ ก็คงเนื่องมาจากผู้ร่างมีเจตนาในการอุดช่องว่างอันอาจเกิดขึ้นได้ในกระบวนการพิจารณา จึงกำหนดให้นำกฎหมายวิธีพิจารณาคดีที่มีอยู่ในศาลยุติธรรมมาใช้บังคับเพียงเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายวิธีพิจารณาคดีความ พ.ศ. 2559 อย่างไรก็ดีคณะผู้เขียนเห็นว่าการบัญญัติกฎหมายโดยนำเอารูปแบบของการพิจารณาคดีที่แตกต่างกันสองระบบมาใช้รวมกัน อาจจะทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติอันเนื่องมาจากระบบการพิจารณาที่แตกต่างกันได้ เช่นเดียวกัน ซึ่งจากการพิจารณาบทบัญญัติในมาตรา 8 ตอนต้นแล้วเห็นว่าการที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจของประธานศาลฎีกาในการออกข้อบังคับเพื่อนำมาใช้ในการพิจารณาคดีความนั้น ก็เป็นการยืดหยุ่นต่อการอุดช่องว่างที่อาจเกิดขึ้นจากการบังคับใช้กฎหมายที่เพียงพอแล้ว ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นที่กฎหมายจะต้องบัญญัติเปิดช่องให้นำกฎหมายวิธีพิจารณาคดีอื่นมาใช้บังคับแก่กรณีอีก ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนรวมถึงความลักลั่น ย้อนแย้งอันอาจเกิดขึ้นจากการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าว

2. การสืบพยาน

ในเรื่องของการสืบพยานนั้น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีความ พ.ศ. 2559 ได้กำหนดวิธีการในการสืบพยานไว้ ดังต่อไปนี้

2.1 ในการสืบพยานก่อนฟ้องคดี การไต่สวนมูลฟ้อง หรือการพิจารณาคดี หากมีเหตุจำเป็นอันไม่อาจนำพยานมาเบิกความในศาลได้ เมื่อคู่ความร้องขอหรือศาลเห็นสมควร ศาลอาจอนุญาตให้พยานดังกล่าวเบิกความที่ศาลอื่น หรือสถานที่ทำการของทางราชการหรือสถานที่แห่งอื่นซึ่งอยู่ในประเทศหรือต่างประเทศ

โดยจัดให้มีการถ่ายทอดภาพและเสียงในลักษณะการประชุมทางจอภาพได้ โดยการเบิกความดังกล่าวให้ถือเสมือนว่าพยานได้เบิกความในห้องพิจารณาของศาล โดยหลักเกณฑ์และวิธีดำเนินการดังกล่าวให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับของประธานศาลฎีกา ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 9

2.2 ให้ศาลดำเนินการพิจารณาและสืบพยานหลักฐานต่อเนื่องติดต่อกันไปจนกว่าจะเสร็จการพิจารณา เว้นแต่ในกรณีที่มิเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอันมิอาจก้าวล่วงได้ ทั้งนี้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 30

2.3 คู่ความทั้งสองฝ่ายอาจอ้างตนเองบุคคล หรือหลักฐานอื่นเป็นพยานได้ตามที่ศาลเห็นสมควร อีกทั้งมีสิทธิในการขอตรวจพยานหลักฐาน ตลอดจนมีสิทธิคัดค้านพยานหลักฐานของตนเองหรือของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งตามที่ได้มีการสืบพยานหลักฐานนั้นแล้วได้ นอกจากนี้ในกรณีจำเป็นเพื่อความปลอดภัยของบุคคล กฎหมายกำหนดให้สามารถปกปิดชื่อและที่อยู่ของบุคคลหรือข้อมูลอย่างอื่นที่สามารถระบุตัวบุคคลได้ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในข้อบังคับของประธานศาลฎีกา ทั้งนี้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 27

2.4 ในการสืบพยานบุคคล ซึ่งไม่ว่าจะเป็นพยานที่คู่ความฝ่ายใดอ้างหรือจะเป็นพยานที่ศาลเรียกมาเองก็ตาม กฎหมายกำหนดให้ศาลเป็นผู้มีหน้าที่ในการแจ้งให้พยานทราบถึงประเด็นและข้อเท็จจริงที่จะทำการสืบพยาน จากนั้นจึงให้พยานเบิกความในข้อนั้น ๆ ด้วยตนเองหรือจากการตอบคำถามของศาล นอกจากนี้ยังให้ศาลเป็นผู้มีอำนาจในการถามพยานที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริงใดที่เกี่ยวข้องกับ

คดีแม้ว่าจะไม่มีคู่ความฝ่ายใดยกขึ้นอ้างเลยก็ตาม จากนั้นจึงอนุญาตให้คู่ความถามพยานเพิ่มเติม โดยการถามพยานของคู่ความดังกล่าวกฎหมายอนุญาตว่าจะใช้คำถามนำก็ได้ และภายหลังจากที่คู่ความถามพยานตามที่กล่าวแล้ว ห้ามมิให้คู่ความฝ่ายใดถามพยานอีก เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากศาล ทั้งนี้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 31

2.5 ในการพิจารณาและสืบพยานในศาลนั้น ต้องทำโดยเปิดเผยและต่อหน้าจำเลย ทั้งนี้ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 33

อย่างไรก็ดีเมื่อศาลเห็นเป็นการสมควรเพื่อให้การพิจารณาเป็นไปโดยไม่ชักช้า ศาลมีอำนาจพิจารณาและสืบพยานลับหลังจำเลยได้เช่นกันเฉพาะในกรณีดังต่อไปนี้

(1) จำเลยไม่อาจมาฟังการพิจารณาและการสืบพยานได้เนื่องจากความเจ็บป่วยหรือมีเหตุจำเป็นอันมิอาจก้าวล่วงได้ เมื่อจำเลยมีทนายและจำเลยได้รับอนุญาตจากศาลที่จะไม่มาฟังการพิจารณาและสืบพยาน

(2) จำเลยเป็นนิติบุคคลและศาลได้ออกหมายจับผู้จัดการหรือผู้แทนของนิติบุคคลนั้นแล้วแต่ยังจับตัวมาไม่ได้

(3) จำเลยอยู่ในอำนาจศาลแล้วแต่ได้หลบหนีไปและศาลได้ออกหมายจับแล้ว แต่ยังจับตัวมาไม่ได้

(4) ในระหว่างพิจารณาหรือสืบพยานศาลมีคำสั่งให้จำเลยออกจากห้องพิจารณาเพราะเหตุขัดขวางการพิจารณา หรือจำเลยออกไปจากห้องพิจารณาโดยไม่ได้รับอนุญาตจากศาล

2.6 เมื่อทำการสืบพยานหลักฐานเสร็จสิ้นแล้วกฎหมายได้ให้สิทธิแก่คู่ความ

ในการแถลงปิดคดีของตนด้วยวาจาหรือเป็นหนังสือได้ภายในเวลาที่ศาลกำหนด ทั้งนี้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 35

3. การปล่อยชั่วคราว

ในเรื่องของการปล่อยชั่วคราวนั้น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2559 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการขอปล่อยตัวจำเลยชั่วคราวไว้ ดังต่อไปนี้

3.1 ศาลมีอำนาจสั่งให้พนักงานเจ้าหน้าที่จัดทำข้อมูลประวัติ ผลกระทบหรือความเสียหายที่เกิดต่อร่างกายหรือจิตใจ และข้อวิตกกังวลหรือข้อคิดเห็นอย่างอื่นของผู้เสียหายตลอดจนพฤติการณ์อื่นใดที่เกี่ยวข้องซึ่งศาลเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการวินิจฉัยคำร้องขอปล่อยชั่วคราวหรือการพิจารณาพิพากษาคดีตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 10

3.2 นอกจากที่มีการบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในการวินิจฉัยคำร้องขอปล่อยชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย ให้พิจารณาถึงพฤติการณ์แห่งการกระทำความผิดว่ามีลักษณะเป็นเครือข่ายหรือเป็นองค์กระอาชญากรรมหรือผู้ต้องหาหรือจำเลยนั้นเป็นผู้มีอิทธิพลหรือมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดหรือไม่ประกอบด้วย โดยให้ศาลคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้เสียหายและภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่พยานหลักฐานเป็นสำคัญทั้งนี้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 11

3.3 ในกรณีที่มีการสั่งปล่อยชั่วคราวจะต้องมีการกำหนดมาตรการเพื่อป้องกันการหลบหนีและภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้นอย่างเพียงพอ และในกรณีที่เป็นการสั่งของศาล หากมีการสั่งให้ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์หรืออุปกรณ์

อื่นใดที่สามารถใช้ตรวจสอบหรือจำกัดการเดินทางของผู้ถูกปล่อยชั่วคราวให้ศาลมีอำนาจกำหนดเจ้าพนักงานหรือบุคคลซึ่งจะต้องรับผิดชอบดำเนินการให้เป็นไปตามคำสั่งได้ด้วยตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 12

3.4 ในกรณีที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยรายใดหลบหนีไปในระหว่างที่ได้รับการปล่อยชั่วคราวจะต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งความผิดดังกล่าวจะยังไม่ระงับไปเพราะเหตุที่คดีของผู้ต้องหาหรือจำเลยนั้น มีการสั่งไม่ฟ้องยกฟ้อง จำหน่ายคดี หรือถอนฟ้องตามที่มีการบัญญัติไว้ในมาตรา 22

4. ค่าสินไหมทดแทนและค่าเสียหายเชิงลงโทษ (Punitive damages)

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2559 ได้มีการกำหนดในเรื่องของค่าเสียหายเชิงลงโทษ (Punitive damages) โดยนอกจากผู้กระทำความผิดจะต้องรับโทษในทางอาญาแล้วกฎหมายยังได้ให้อำนาจศาลสามารถกำหนดให้จำเลยต้องชดเชยค่าเสียหายในทางแพ่งให้แก่ผู้เสียหายในอัตราที่สูงกว่าค่าเสียหายโดยปกติอันถือว่าเป็นอีกมาตรการหนึ่งในการลงโทษจำเลยในทางแพ่งซึ่งนับได้ว่าเป็นแนวทางใหม่ในการนำเรื่องค่าเสียหายเชิงลงโทษมาใช้บังคับกับการชดเชยค่าสินไหมทดแทนนอกจากที่เคยมีบัญญัติไว้ในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองผู้บริโภคทั้งนี้โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

4.1 ในการเรียกค่าสินไหมทดแทนแทนผู้เสียหายตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์นั้น พนักงานอัยการจะขอรวมไปกับฟ้องคดีอาญาหรือจะยื่นคำร้อง

ในระหว่างการศึกษาของศาลชั้นต้นก็ได้ แต่ทั้งนี้ไม่เป็นการตัดสิทธิของผู้เสียหายที่จะยื่นคำร้องเพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทนเพิ่มเติมได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ก่อนที่ศาลจะมีคำวินิจฉัยชี้ขาดคดี ตามที่มีกำหนดไว้ในมาตรา 13

อย่างไรก็ดีถึงแม้ว่าจะไม่มีคำขอให้ใช้ค่าสินไหมทดแทนดังกล่าว แต่หากศาลมีคำพิพากษาลงโทษจำเลยศาลจะสั่งในคำพิพากษาคดีอาญาให้จำเลยใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายตามจำนวนที่เห็นสมควรก็ได้ นอกจากนี้คำสั่งดังกล่าวยังไม่กระทบถึงสิทธิของผู้เสียหายในอันที่จะฟ้องจำเลยเป็นคดีแพ่งเพื่อเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนในส่วนที่ยังขาดอยู่ได้อีก ทั้งนี้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 13 วรรค 2

4.2 นอกจากการให้ใช้ค่าสินไหมทดแทนดังที่กล่าวแล้ว หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าในการกระทำความผิดอันเป็นการค้ำมนุษย์นั้นมีการกระทำอันมีลักษณะเป็นการทารุณกรรม หน่วงเหนี่ยวกักขัง ทำร้ายร่างกาย หรือกดขี่ข่มเหงโดยขาดมนุษยธรรมอย่างร้ายแรงต่อผู้เสียหาย เมื่อศาลมีคำพิพากษาให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายแล้วกฎหมายกำหนดให้อำนาจศาลในการสั่งให้จำเลยจ่ายค่าเสียหายเพื่อการลงโทษ (Punitive damages) เพิ่มขึ้นได้ ตามที่เห็นสมควรโดยคำนึงถึงพฤติการณ์ต่าง ๆ เช่น ความรุนแรงของความเสียหายที่เกิดขึ้น ผลประโยชน์ที่จำเลยได้รับฐานะทางการเงินของจำเลย ตลอดจนประวัติการกระทำความผิดเกี่ยวกับการค้ำมนุษย์ของจำเลยประกอบ ทั้งนี้ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 14

สำหรับคำพิพากษาในส่วนที่เกี่ยวกับค่าสินไหมทดแทนและค่าเสียหายเพื่อการลงโทษ

ซึ่งเป็นค่าเสียหายในทางแพ่งนั้นให้รวมเป็นส่วนหนึ่งแห่งคำพิพากษาในคดีอาญา และในกรณีที่ต้องมีการบังคับคดีให้ถือว่าผู้เสียหายเป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษา และในการนี้ให้เป็นหน้าที่ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในการดำเนินการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้เสียหายตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์เพื่อบังคับคดีให้เป็นไปตามคำพิพากษา โดยการดำเนินกระบวนการพิจารณาเพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทนตลอดจนการบังคับคดีดังกล่าวนี้ให้ได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมทั้งปวง ตามที่มีกำหนดไว้ในมาตรา 15

5. การพิจารณาคดีนอกเขตศาล

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ให้อำนาจแก่ศาลอาญาในการใช้ดุลพินิจรับวินิจฉัยคดีที่อยู่ในนอกเขตศาลได้ โดยในกรณีที่ศาลอาญาสั่งรับคดีค้ามนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นนอกเขตศาลไว้พิจารณาพิพากษาตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม หรือได้รับโอนคดีค้ามนุษย์จากศาลอื่นภายใต้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ให้ศาลอาญามีอำนาจดำเนินกระบวนการพิจารณาใด ๆ นอกเขตศาลได้ตามที่เห็นสมควร โดยศาลอาญาอาจกำหนดให้ทำการไต่สวนมูลฟ้อง หรือนั่งพิจารณาและพิพากษาคดีที่ศาลชั้นต้นอื่นโดยใช้เจ้าหน้าที่ธุรการของศาลนั้นหรือของศาลอาญาเองทำหน้าที่ช่วยเหลือในทางธุรการก็ได้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 16

6. การขยายหรือการย่นระยะเวลา และการหยุดนับอายุความ

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์

พ.ศ. 2559 ได้มีบทบัญญัติในการอนุญาตให้มีการขยายหรือย่นระยะเวลา รวมถึงการหยุดนับอายุความที่แยกออกมาต่างหากจากหลักเกณฑ์การขยาย หรือการย่นระยะเวลาและการหยุดนับอายุความตามกฎหมายวิธีพิจารณาความทั่วไป โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

6.1 ระยะเวลาที่กำหนดในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่นที่บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ให้นำมาใช้บังคับ ข้อบังคับของประธานศาลฎีกา หรือตามที่ศาลกำหนดเมื่อศาลเห็นสมควรหรือเมื่อคู่ความมีคำขอศาลอาจย่นหรือขยายได้ตามความจำเป็นและเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 18

6.2 ในการดำเนินคดี คำนวณอายุ ถ้าผู้ต้องหาหรือจำเลยหลบหนีไปในระหว่างถูกดำเนินคดีหรือระหว่างการพิจารณาคดีของศาล มิให้นำระยะเวลาที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยหลบหนีรวมเป็นส่วนหนึ่งของอายุความ และในกรณีมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำเลย หากจำเลยหลบหนีไปในระหว่างต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษ มิให้นำเรื่องอายุความในคดีอาญาตามบทบัญญัติมาตรา 98 แห่งประมวลกฎหมายอาญา¹ มาใช้บังคับทั้งนี้ตามที่บัญญัติในมาตรา 21

7. เหตุบรรเทาโทษ

เนื่องจากการกระทำความผิดฐาน คำนวณอายุ เป็นการกระทำความผิดที่มีความซับซ้อน

รวมถึงรูปแบบของการกระทำความผิดที่มีลักษณะขององค์ประกอบอาชญากรรม ดังนั้นจึงมีความยุ่งยากต่อเจ้าหน้าที่รัฐในการแสวงหาหลักฐานที่แน่นอนเพียงพอที่จะเอาผิดต่อตัวผู้กระทำความผิด ดังนั้น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดี คำนวณอายุ พ.ศ. 2559 จึงได้มีบทบัญญัติในลักษณะที่เป็นการบรรเทาโทษให้แก่ผู้กระทำความผิดบางรายในคดี คำนวณอายุ โดยหากศาลเห็นว่าผู้กระทำความผิดผู้ใดได้ให้ข้อมูลที่สำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการปราบปรามการกระทำความผิดตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการ คำนวณอายุ ต่อพนักงานฝ่ายปกครอง หรือตำรวจ หรือพนักงานสอบสวน กรณีดังกล่าวศาลสามารถที่จะใช้ดุลพินิจในการลงโทษผู้นั้นน้อยกว่าอัตราโทษขั้นต่ำที่กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นก็ได้ตามมาตรา 20

8. การอ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งลับหลังจำเลย

ในกรณีที่ศาลนัดฟังคำพิพากษาหรือคำสั่ง แต่หากจำเลยไม่อยู่หรือไม่มาฟังคำพิพากษาหรือคำสั่ง กฎหมายกำหนดให้ศาลเลื่อนการอ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้น ๆ ออกไปก่อน และให้ออกหมายจับจำเลยมาเพื่อฟังคำพิพากษาหรือคำสั่ง อย่างไรก็ตามเมื่อได้ออกหมายจับแล้ว หากไม่ได้ตัวจำเลยมาศาลภายในหนึ่งเดือน นับแต่วันออกหมายจับ กรณีดังกล่าวให้ศาลอ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งลับหลังจำเลยได้

¹ โดยประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 98 ได้บัญญัติไว้ข้อความว่า เมื่อได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษผู้ใด ผู้นั้นยังมิได้รับโทษก็ดี ได้รับโทษแต่ยังไม่ครบถ้วนโดยหลบหนีก็ดี ถ้ายังมิได้ตัวผู้นั้นมาเพื่อรับโทษนับแต่วันที่มีคำพิพากษาถึงที่สุด หรือนับแต่วันที่ผู้กระทำความผิดหลบหนีแล้วแต่กรณี เกินกำหนดเวลาดังต่อไปนี้ เป็นอันล่วงเลยการลงโทษ จะลงโทษผู้นั้นมิได้

(1) ยี่สิบปี สำหรับโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิตหรือจำคุกยี่สิบปี

(2) สิบห้าปี สำหรับโทษจำคุกกว่าเจ็ดปีแต่ไม่ถึงยี่สิบปี

(3) สิบปี สำหรับโทษจำคุกกว่าหนึ่งปีถึงเจ็ดปี

(4) ห้าปี สำหรับโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีลงมารอโทษอย่างอื่น

และให้ถือว่าจำเลยได้ฟังคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นแล้วทั้งนี้ตามที่กล่าวไว้ในมาตรา 36

■ การพิจารณาคดีค้ำมนุษย์ในศาลชั้นต้น

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ำมนุษย์ พ.ศ. 2559 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคดีค้ำมนุษย์ที่เป็นพิเศษแยกออกจากการพิจารณาคดีแพ่ง หรือคดีอาญาทั่วไป ดังมีสาระสำคัญต่อไปนี้

1. การยื่นฟ้องคดี

ในการยื่นฟ้องเป็นคดีค้ำมนุษย์นั้น กฎหมายกำหนดให้โจทก์ต้องทำฟ้องเป็นหนังสือ โดยมิใช่ข้อความตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 158 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา² หากในกรณีที่ศาลเห็นว่าคำฟ้องไม่ถูกต้องศาลสามารถมีคำสั่งให้โจทก์แก้ฟ้องให้ถูกต้องได้เอง ทั้งนี้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 23

2. ชั้นไต่สวนมูลฟ้อง

ในคดีที่มีการไต่สวนมูลฟ้องก่อนเริ่มไต่สวนมูลฟ้องถ้าจำเลยมาศาลให้ศาลถามจำเลยว่า

มีทนายความหรือไม่ถ้าจำเลยไม่มีก็ให้ศาลพิจารณาดังทนายความให้โดยให้นำบทบัญญัติมาตรา 173 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา³ มาใช้บังคับโดยอนุโลมในการไต่สวนมูลฟ้อง

ในการนี้จำเลยอาจแถลงให้ศาลทราบถึงข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายอันสำคัญที่ศาลควรสั่งว่าคดีไม่มีมูลและจะระบุในคำแถลงถึงตัวบุคคลเอกสารหรือวัตถุที่จะสนับสนุนข้อเท็จจริงตามคำแถลงของจำเลยด้วยก็ได้กรณีเช่นว่านี้ศาลอาจเรียกบุคคลเอกสารหรือวัตถุดังกล่าวมาเป็นพยานศาลเพื่อประกอบการวินิจฉัยสั่งคดีก็ได้ตามที่เห็นสมควรโดยโจทก์และจำเลยอาจถามพยานศาลได้ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากศาลคำสั่งของศาลที่ว่าคดีมีมูลให้แสดงผลอย่างชัดเจนประกอบด้วยตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 24

3. ชั้นพิจารณา

ในชั้นพิจารณาคดีความผิดที่เป็นการค้ามนุษย์นั้น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ำมนุษย์ พ.ศ. 2559 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ที่เป็นสาระสำคัญของกรณีดังกล่าว ดังต่อไปนี้

² โดยข้อความตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 158 กล่าวว่า ฟ้องต้องทำเป็นหนังสือ และต้องมีรายการดังต่อไปนี้

(1) ชื่อศาลและวันเดือนปี

(2) คดีระหว่างผู้ใดโจทก์ผู้ใดจำเลย และฐานความผิด

(3) ตำแหน่งพนักงานอัยการผู้เป็นโจทก์ ถ้าราษฎรเป็นโจทก์ให้ใส่ชื่อตัว นามสกุล อายุ ที่อยู่ ชาติและบังคับ

(4) ชื่อตัว นามสกุล ที่อยู่ ชาติและบังคับของจำเลย

(5) การกระทำทั้งหลายที่อ้างว่าจำเลยได้กระทำความผิด ข้อเท็จจริงและรายละเอียดเกี่ยวกับเวลาและสถานที่ซึ่งเกิดการกระทำนั้น ๆ อีกทั้งบุคคลหรือสิ่งของที่เกี่ยวข้องด้วยพอสมควรเท่าที่จะให้จำเลยเข้าใจข้อหาได้ดี โดยในคดีหมิ่นประมาท ถ้อยคำพูด หนังสือ ภาพเขียนหรือสิ่งอื่นอันเกี่ยวกับข้อหมิ่นประมาท ให้กล่าวไว้โดยบริบูรณ์หรือติดมาท้ายฟ้อง

(6) อ้างมาตราในกฎหมายซึ่งบัญญัติว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นความผิด

(7) ลายมือชื่อโจทก์ ผู้เรียบ ผู้เขียนหรือพิมพ์ฟ้อง

³ มาตรา 173 ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่จำเลยมีอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ก่อนเริ่มพิจารณาให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีก็ให้ศาลตั้งทนายความให้

ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก ก่อนเริ่มพิจารณาให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและจำเลยต้องการทนายความก็ให้ศาลตั้งทนายความให้

ให้ศาลจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่ศาลตั้งตามมาตรา 173 โดยคำนึงถึงสภาพแห่งคดีและสภาวะทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ ตามระเบียบที่คณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมกำหนดโดยความเห็นชอบจากกระทรวงการคลัง

3.1 ถ้าจำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง ศาลจะพิพากษาโดยไม่สืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้เว้นแต่กรณีมีเหตุอันควรสงสัยว่าจำเลยไม่ได้กระทำความผิดหรือคดีที่มีข้อหาความผิดซึ่งจำเลยรับสารภาพนั้นกฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างต่ำให้จำคุกตลอดชีวิตหรือโทษสถานที่หนักกว่านั้นกรณีดังกล่าวศาลต้องฟังพยานหลักฐานโจทก์จนกว่าจะพอใจว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริงตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 25

3.2 ถ้าจำเลยให้การปฏิเสธในคดีซึ่งพนักงานอัยการเป็นโจทก์ให้โจทก์ส่งสำนวนการสอบสวนพร้อมสำเนาต่อศาลก่อนวันตรวจพยานหลักฐานหรือวันสืบพยานในกรณีไม่มีการตรวจพยานหลักฐานไม่น้อยกว่าเจ็ดวัน ทั้งนี้สำเนาสำนวนการสอบสวนดังกล่าวอาจจัดทำในรูปข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ก็ได้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 26

3.3 ในคดีซึ่งพนักงานอัยการเป็นโจทก์กฎหมายกำหนดให้ศาลนำสำนวนการสอบสวนของโจทก์มาเป็นแนวทางในการพิจารณา และอาจสืบพยานเพิ่มเติมเพื่อหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานได้ตามที่เห็นสมควรตามมาตรา 28

3.4 ในการพิจารณาคดีความผิดอันมีลักษณะเป็นการค้ำมนุษย์นั้น ศาลมีอำนาจเรียกพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานหรือบุคคลใดหรือเรียกบุคคลใดมาให้อ่านคำ หรือดำเนินการอื่นใดเพื่อประโยชน์แก่การพิจารณา รวมทั้งมีอำนาจสั่งให้หน่วยงานหรือบุคคลใดตรวจสอบและรวบรวมพยานหลักฐานเพิ่มเติม แล้วรายงานให้ศาลทราบและจัดส่งพยานหลักฐานดังกล่าวต่อศาลภายในระยะเวลาที่ศาลกำหนด ในการนี้ศาลมีอำนาจแต่งตั้งบุคคล

หรือคณะบุคคลเพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามที่มอบหมายตามได้ ดังที่มีบัญญัติไว้ในมาตรา 29

■ การยื่นอุทธรณ์ ฎีกา

นอกจากหลักเกณฑ์ในเรื่องของการยื่นอุทธรณ์ และฎีกา ตามหลักเกณฑ์ในการยื่นอุทธรณ์ หรือฎีกา ทั่วไป ตามที่ได้มีการกำหนดไว้ในวิธีพิจารณาคดีแพ่งและคดีอาญาสามัญแล้ว พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดี คำนุश्य พ.ศ. 2559 ยังได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์พิเศษเพิ่มเติมไปจากวิธีพิจารณาอื่น ดังมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. กฎหมายกำหนดให้ต้องมีการจัดตั้งแผนกคดีค้ำมนุษย์ขึ้นในศาลอุทธรณ์โดยให้มีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีค้ำมนุษย์ที่มีการอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นและตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 37

2. นอกจากในคดีที่ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาให้ลงโทษประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต จำเลยตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 40 แล้ว ในการอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นในคดีค้ำมนุษย์นั้นให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์แผนกคดีค้ำมนุษย์โดยยื่นต่อศาลชั้นต้นภายในกำหนดหนึ่งเดือนนับแต่วันอ่านหรือถือว่าได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นให้คู่ความฝ่ายที่อุทธรณ์ฟังเมื่อศาลชั้นต้นมีคำสั่งรับอุทธรณ์หรือเมื่อมีการยื่นคำร้องอุทธรณ์คำสั่งไม่รับอุทธรณ์ของศาลชั้นต้น จากนั้นให้เป็นหน้าที่ของศาลชั้นต้นรับส่งอุทธรณ์หรือคำร้อง เช่นว่านั้นพร้อมสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์แผนกคดีค้ำมนุษย์เพื่อพิจารณาพิพากษาหรือมีคำสั่ง

โดยเร็ว ทั้งนี้ตามที่ได้มีบัญญัติไว้ในมาตรา 38

3. ในกรณีที่จำเลยซึ่งไม่ได้ถูกคุมขังเป็น ผู้ยื่นอุทธรณ์ หรือเป็นผู้ยื่นฎีกาจำเลยจะยื่น อุทธรณ์หรือฎีกาได้ต่อเมื่อมาแสดงตนต่อ เจ้าพนักงานศาลในขณะที่ยื่นอุทธรณ์หรือฎีกา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากศาลให้ขยายระยะเวลาในการแสดงตนมิฉะนั้นให้ศาลอุทธรณ์ แผนกคดีคำมนุษย์หรือศาลฎีกา มีคำสั่งไม่รับ อุทธรณ์หรือฎีกา ทั้งนี้ตามที่ได้มีการบัญญัติไว้ใน มาตรา 39 และมาตรา 43 วรรค 2

4. ในกรณีที่ศาลชั้นต้นพิพากษาให้ลงโทษ ประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต หากไม่มีการ อุทธรณ์คำพิพากษา กฎหมายกำหนดให้เป็นหน้าที่ ของศาลชั้นต้นต้องส่งสำนวนและคำพิพากษา ไปยังศาลอุทธรณ์แผนกคดีคำมนุษย์ตามมาตรา 245 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ อาญา⁴ ทั้งนี้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 40

5. เมื่อได้รับอุทธรณ์แล้ว ให้ศาลอุทธรณ์ แผนกคดีคำมนุษย์พิจารณาพิพากษาหรือมี คำสั่งโดยมีข้อชี้ คำพิพากษาหรือคำสั่งของ ศาลอุทธรณ์แผนกคดีคำมนุษย์ให้เป็นที่สุด เว้นแต่เป็นกรณีมีการยื่นคำร้องแสดงเหตุที่ ศาลฎีกาควรรับฎีกาไว้พิจารณาตามมาตรา 43 ทั้งนี้ตามที่ได้มีการบัญญัติไว้ในมาตรา 41

6. การพิจารณาและการชี้ขาดตัดสินคดีของ ศาลอุทธรณ์แผนกคดีคำมนุษย์ให้นำบทบัญญัติ แห่งพระราชบัญญัตินี้ และประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญาว่าด้วยการพิจารณา และการชี้ขาดตัดสินคดีในชั้นอุทธรณ์มาใช้ บังคับโดยอนุโลมมาตรา 42

7. ในการยื่นฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่ง ของศาลอุทธรณ์แผนกคดีคำมนุษย์ ให้ผู้ฎีกา ยื่นคำร้องแสดงเหตุที่ศาลฎีกาควรรับฎีกา ไว้พิจารณาตามหลักเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ใน มาตรา 45 ดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไปโดยยื่น พร้อมไปกับคำฟ้องฎีกาต่อศาลชั้นต้นที่มี คำพิพากษาหรือคำสั่งในคดีนั้นภายในกำหนด หนึ่งเดือนนับแต่วันที่ได้อ่านหรือถือว่าได้อ่าน คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์แผนก คดีคำมนุษย์แล้วให้เป็นหน้าที่ของศาลชั้นต้น รับส่งคำร้องพร้อมคำฟ้องฎีกาดังกล่าวไปยัง ศาลฎีกา และให้ศาลฎีกาพิจารณาวินิจฉัย คำร้องให้เสร็จสิ้นโดยเร็วตามที่ได้มีการบัญญัติ ไว้ในมาตรา 43 วรรค 1

8. คำร้องแสดงเหตุที่ศาลฎีกาควรรับฎีกา ไว้พิจารณา ให้พิจารณาและวินิจฉัยโดยองค์คณะ ผู้พิพากษาที่ประธานศาลฎีกาแต่งตั้ง ซึ่ง ประกอบด้วยรองประธานศาลฎีกาหนึ่งคนและ ผู้พิพากษาในศาลฎีกาซึ่งดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่า ผู้พิพากษาศาลฎีกาอีกอย่างน้อยสามคน โดย การวินิจฉัยให้เป็นไปตามเสียงข้างมาก ถ้าคะแนน เสียงเท่ากันให้บังคับตามความเห็นของฝ่ายที่ เห็นควรรับฎีกา ทั้งนี้ตามที่ได้มีการกล่าวไว้ใน มาตรา 44

9. ให้ศาลฎีกามีอำนาจรับฎีกาไว้พิจารณาได้ เมื่อเห็นว่าปัญหาตามฎีกานั้นเป็นปัญหาสำคัญ ที่ศาลฎีกาควรวินิจฉัยโดยลักษณะของปัญหา ที่สำคัญนั้นให้รวมถึงกรณีดังต่อไปนี้

(1) ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ สาธารณะ

⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 245 วรรคสอง ได้บัญญัติว่า ศาลชั้นต้นมีหน้าที่ต้องส่งสำนวนคดีที่พิพากษาให้ ลงโทษประหารชีวิต หรือจำคุกตลอดชีวิต ไปยังศาลอุทธรณ์ในเมื่อไม่มีการอุทธรณ์คำพิพากษานั้น และคำพิพากษานั้นจะยังไม่ถึงที่สุด เว้นแต่ศาลอุทธรณ์จะได้พิพากษายืน

(2) เมื่อคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์แผนกคดีคำมนุษย์ได้วินิจฉัยข้อกฎหมายที่สำคัญขัดกันหรือขัดกับแนวบรรทัดฐานของคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลฎีกา

(3) คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์แผนกคดีคำมนุษย์ได้วินิจฉัยข้อกฎหมายที่สำคัญ ซึ่งยังไม่มีแนวคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลฎีกามาก่อน

(4) เมื่อคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์แผนกคดีคำมนุษย์ขัดกับคำพิพากษาหรือคำสั่ง อันถึงที่สุดของศาลอื่น

(5) เพื่อเป็นการพัฒนาการตีความกฎหมาย

(6) เมื่อจำเลยต้องคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์แผนกคดีคำมนุษย์ให้ประหารชีวิต หรือจำคุกตลอดชีวิต

(7) เมื่อพิจารณาข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายแล้วอาจมีผลเปลี่ยนแปลงสาระสำคัญในคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์แผนกคดีคำมนุษย์

(8) ปัญหาสำคัญอื่นตามข้อบังคับของประธานศาลฎีกา

ทั้งนี้ตามที่ได้มีการกำหนดไว้ในมาตรา 45 วรรค 2

10. ในกรณีที่ศาลฎีกามีคำสั่งไม่รับฎีกาไว้พิจารณา ให้คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์แผนกคดีคำมนุษย์เป็นที่สุดตั้งแต่วันที่ได้อ่านหรือถือว่าได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 45 วรรค 3

11. ในกรณีที่อัยการสูงสุดหรือพนักงานอัยการซึ่งอัยการสูงสุดได้มอบหมายลงลายมือชื่อรับรองในฎีกาของพนักงานอัยการว่ามีเหตุ

อันควรที่ศาลฎีกาจะได้วินิจฉัยกรณีดังกล่าวให้ถือว่าเป็นปัญหาสำคัญและให้ศาลฎีการับฎีกาตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 45 วรรค 4

12. ในการพิจารณาและการพิพากษาคดีของศาลฎีกาให้นำบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีคำมนุษย์ พ.ศ. 2559 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่าด้วยการพิจารณาพิพากษาและการชี้ขาดตัดสินคดีในชั้นฎีกามาใช้บังคับโดยอนุโลมทั้งนี้ตามที่ได้มีการกำหนดไว้ในมาตรา 47

■ บทเฉพาะกาล

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีคำมนุษย์ พ.ศ. 2559 ได้มีการบัญญัติเอาไว้ในบทเฉพาะกาลในกรณีคดีคำมนุษย์ที่ยังคงค้างพิจารณาอยู่ในศาลใดในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับให้ศาลซึ่งคดีนั้นค้างพิจารณาอยู่ยังคงมีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาต่อไป และให้นำกฎหมายซึ่งใช้บังคับอยู่ในวันก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ มาใช้บังคับจนกว่าคดีนั้นจะถึงที่สุด ทั้งนี้ตามที่ได้มีการบัญญัติไว้ในมาตรา 48

■ สรุป

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีคำมนุษย์ พ.ศ. 2559 เป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความที่มีความสำคัญอีกฉบับหนึ่ง เนื่องจากเป็นกลไกทางกฎหมายที่ใช้ร่วมกับพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551 ในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์ซึ่งเป็นปัญหาที่เรื้อรังมานานของสังคมไทย อย่างไร

ก็ตามเนื่องจากลักษณะพิเศษของการค้ามนุษย์ที่มีความซับซ้อนกว่าการกระทำความผิดในลักษณะอื่น รวมถึงอาจมีการเชื่อมโยงไปยังการกระทำความผิดฐานอื่น ๆ ได้อีก ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องมีการกำหนดวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ที่มีวิธีการในการพิจารณาที่แตกต่างไปจากการพิจารณาคดีความทั่วไปที่อยู่ในศาลยุติธรรมขึ้นเป็นการเฉพาะ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและสอดคล้องกับลักษณะของการกระทำความผิด อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามอย่างขยันขันแข็งของประเทศไทยในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจังแต่ถึงกระนั้นก็ตามกฎหมายดังกล่าวยังคงมีข้อที่น่าสังเกตอยู่บ้างในบางประการ ดังที่ทางคณะผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตในเบื้องต้นไว้แล้ว ซึ่งหากได้มีการทำการศึกษาถึงประเด็นต่าง ๆ ที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ ก็ย่อมจะเป็นการส่งผลดีต่อการพัฒนากฎหมายดังกล่าว อันจะทำให้การแก้ปัญหาค้ามนุษย์ในสังคมไทยเป็นไปอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพต่อไป

■ บรรณานุกรม

- เชษฐ รัชดาพรรณากุล, และกฤษฎา แสงเจริญทรัพย์. (2556). กฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์. *วารสารสหศาสตร์*, 13, 20-59.
- เชษฐ รัชดาพรรณากุล และกฤษฎา แสงเจริญทรัพย์. (2558). *สาระสำคัญและข้อสังเกตบางประการ ตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558*. *วารสารกระบวนการยุติธรรม สำนักงานกิจการยุติธรรม*. 8, 1-12.
- พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551.**
- พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559.** ราชกิจจานุเบกษาเล่ม 133 ตอนที่ 46 ก 24 พฤษภาคม 2559.
- U.S. Embassy Bangkok. (2016). *คำแถลงเรื่องรายงานการค้ามนุษย์ประจำปี พ.ศ. 2559*. <https://th.usembassy.gov/th/statement-2016-trafficking-persons-tip-report-th/>. สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2559.